

Ebben a tanulmányban az 1867 és 1890 közötti japán alkotmánytörténetről adok áttekintést.¹ Eközben azt a tézist követem, hogy a mai Japán az abban az időben létrejött alkotmányos monarchia keretei között keletkezett egységállam utódja, s a tanulmány ezen egységállam alapjait mutatja be, amelyen az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés még ma is tapasztalható nyomokat hagyott. A japán birodalmi alkotmány (Meiji-alkotmány) legfontosabb következménye az egységállamiság, amely addig példa nélküli volt Japánban. Az általános vélemény szerint ez a nyugati világ új alkotmánytípusának is megfelelt.

Egy modern állameszme keresése

1867 novemberében – tehát az osztrák–magyar kiegyezés évében – Yoshinobu,² az utolsó „sógun” visszaadta a császárnak az uralkodásra való jogosultságát (ún. Taisei-Hokan). A következő hónapban megszűntették a Tokugavaház sógunátusát,³ s ezzel elegyengették az utat a monarchikus hivatalnokuralom előtt.

1868 januárjában a császár parancsot adott a monarchia restaurációjára, és már e hónap végén „Keio”-ról „Meiji”-re változtatták a korszak nevét, hogy a nép számára is világossá tegyék az új korszak kezdetét. Ez az önálló és elégedetlen tartományok fegyveres ellenállásával szemben történt, amely csak másfél évvel később, 1869 júniusában szűnt meg. A korábbi sógunátus fő szempontjai azonban továbbra is megfelelték az új császári vezetésnek. Így maga Yoshinobu is hűséges maradt a császárhoz, habár valószínűleg csalódott, mert hasztalan remélte a kancellári tisztséget vagy más hasonló pozíciót. A császárral szembeni hűségének jele volt az Edo-palota (a mai tokiói Császári Palota) ellenállás nélküli átadása 1868 áprilisában.

Amikor a Japánban csak „Meiji-restauráció”-nak nevezett időszak elkezdődött, az embereknek még csak elképzelésük sem volt arról, hogyan kell egy államot úgy megszervezni, hogy az európai mércével is modern legyen. Ez magyarázza, hogy miért fordított az akkori japán kormány olyan sok pénzt (mai értéken évente körülbelül 40 000 000 eurót) külföldi tanácsadók meghívására.⁴ Ugyanebből az okból küldték az „Iwakura-

Meiji tenno
– A fiatal Meiji-császár (Mutsuhito) 1872-ben (Uchida Kuichi képe)

Jiro Rei Yashiki

Az állameszme modernizálása a Meiji-restaurációtól (1867) a japán birodalmi alkotmányig (1889), különös tekintettel az Osztrák–Magyar Monarchiára és a többi európai országra

missziót”⁵ is az Amerikai Egyesült Államokba és Európába. Ez a misszió körülbelül 100 személyből állt, beleértve a kormány vezető rétegének 46 tagját. Azért,

Hiroyuki Kato (1836–1916)

hogy a jelentős elméleteket és mintaállamokat megtalálják,⁶ az akkori japán kormány majd’ fele Amerikába és Európába költözött.

Mutsuhito császárnak (1852–1912), aki 16 éves korában váratlanul lett uralkodó, egyáltalán nem volt konkrét elképzelése a saját státusáról. A fiatal császárnak Hiroyuki Kato, aki a felvilágosult „Mei-Roku-

Sha” társaság (a Meiji korszak 6. évének társasága) vezető tagjaként volt ismert, személyesen magyarázta el a nyugati államformákat és azok történelmét, továbbá a modern állam alapvető elméletét is.

Az akkoriban még csak harmincas éveiben járó Kato öt éven keresztül (1870–1875 között), heti 2-3 alkalommal (sőt, néha naponta) osztotta meg az ismereteit ezeken az órákon.⁷

Kato szakképzettségét könnyen fel lehet ismerni abból, hogy 1872-ben megjelentette Johann Caspar

Bluntschli *Általános közjog* című művének teljes fordítását, s 1894-ben publikálta német nyelvű írását *Harc a jog erejéért és fejlődéséért* címmel (Friedländer, Berlin). Német nyelvű szakpublikációjával Kato kiemelkedik az akkori japán tudósok közül, akik az európai tudományt csak egy receptív, egyirányú utcaként kezelték. A császár óráinak alapja Bluntschli műve volt. Mivel az oktatási minisztérium egyúttal a fordítás kiadója is volt, a Kato által lefordított *Általános közjog* hivatalosan elfogadott tankönyvvé vált.

Kato Bluntschli nyomán leírja a modern állameszme fejlődését a feudalizmustól kezdve az abszolutizmuson át az alkotmányosságig. Egy alkotmányos államban – a köztársasággal szemben – előnyben részesítik az alkotmányos monarchia politikai stabilitását. Átmeneti korszakként dicsérte a porosz uralkodó, Nagy Frigyes önkorlátozó monarchiáját, aki az állam első szolgájának tekintette magát.⁸ Kato Japán új

A tartományi közigazgatás fejlődése

1868 áprilisában az összes egykori tartományurat („daimyo”) a császár kormányzóivá nevezték ki. A következő évben a tartományurak visszaadták a császárnak területüket és népüket, így Japánban megszűnt a feudalizmus. Ezzel az egész terület egységállammá vált – feudális hatalommegosztás nélkül. Az 1865-ben létező 266 különálló tartományi birtokból 1871 novemberében 75 prefektúrát szerveztek, amelyeket 1889-ig 47 prefektúrába fogtak össze. Így a központi kormányzat fiókhivatalaként egy egységes tartományi rendszert teremtettek meg.

Örökletes sógunátusa idején a Tokugava-ház irányította az államigazgatást és a hadügyet. Ugyanakkor a nép mégis a mindenkori tartományuraknak volt alárendelve. Ebben az értelemben az egyes tartományi uradalmak jelentették az államot a nép számára. A jogrendszer legtöbbször a

Hirobumi Ito (1841–1909)

A Meiji-alkotmány kihirdetése (Hashimoto Chikanobu képe)

államformájaként az alkotmányos monarchiát támogatta, amely a szabadság szellemén keresztül erősíti az állam rendjét, és elősegíti a nemzeti erők megerősödését.

Egyébként Kato a japán oktatási rendszer fejlődéséhez is hozzájárult; hatására 1872-ben a minisztérium egész Japánt nyolc (később hét) felsőoktatási körzetre, illetve 32 középfokú oktatási körzetre osztotta fel, majd ezeket tovább bontották egyenként 210 alapfokú oktatási körzetre. A tervet 1877-ben a fővárosban, Tokióban található Császári Egyetemen vitték véghez, amelynek alapító rektora Kato volt.

tartományurak rendeletein alapult, akik az adott tartományt örökölhető monarchiaként, többé-kevésbé függetlenül uralták. Ezeket a tartományurakat a Tokugava-házhoz való viszonyuk alapján korábban háromféle módon is megkülönböztették. A prefektúrárendszer ezeket a különbségeket megszüntette, és így egy egységes állam jöhetett létre Japánban. A közigazgatási reformot egységes iskolakötelezettséggel egészítették ki. A tartományi közigazgatás fejlődése tehát nemcsak a körzetek és azok megjelölésének megváltoztatását jelentette, hanem fontos lépés volt a kis tartományok összességétől az egységes államig.

Mindamellet az egységesítéssel szemben erős ellenzék lépett fel. A hiábavaló fegyveres felkelések után (például a Satsuma-rebélió 1877-ben) az úgynevezett „Jiyu-Minken-Undo” (szabadságjogi mozgalom), amelyet a kormánytól elidegenedett szamuráj-rétegek vezettek, a nép által választott parlamentet követelt. Ez a magyarázata annak, hogy a legtöbb alkotmánytervezet, amely ebben a mozgalomban keletkezett, összhangban van a császári hatalommal és a későbbi Meiji-alkotmánnyal.⁹

A Meiji-alkotmány keletkezése

1875 áprilisában a császár megteremtette az „idősebb államférfiak” tanácsát, valamint a birodalmi bíróság és a tartományi tanács intézményét, és bejelentette az alkotmányos monarchiához vezető fokozatos átmenetet. Ez a császári rendelet, a legelismertebb tartományok megújítása során létrejött kormányzó frakciók között kialakult heves politikai harcok ellenére, egyenes utat jelentett a Meiji-alkotmányhoz.¹⁰

A következő évben a császár saját új alkotmánytervezet előkészítésével bízta meg az „idősebb államférfiak” tanácsát, azzal a kikötéssel, hogy előtte tanulmányozzák a nyugati államok alkotmányait, különös tekintettel Nagy-Britanniára, az Egyesült Államokra, Franciaországra, Belgiumra, Bajorországra, Württembergre és Poroszországra.

A Satsuma-rebélió leverése után, 1878 júliusában a kormány hatályba léptette a tartományi tanács rendtartását, és megkezdte a tartományi közigazgatás bevezetését, ami korlátozott választásokon¹¹ alapult. A szabadságjogi mozgalom mindezek ellenére követelte a parlament megnyitását és az alkotmánytervezet azonnali közzétételét. A szabadságjogi mozgalom azonban nem követett egységes célt, bizonytalan volt például az egy- vagy kétkamarás rendszer, az általános vagy korlátozott választás stb. ügyében. Eközben a kormányzat intézménye fokozatosan fejlődött.

Szimbolikus jelentése volt az 1881. október 12-ei császári határozatnak, amely – az „idősebb államférfiak” tanácsának (1875) és a tartományi tanács (1878) addigi eredményeinek megemlézése után – végül bejelentette egy 1890-ben tartandó birodalmi gyűlés megnyitását is.

A határozat a kormány valamennyi vitájának véget vetett az országon belül és kívül is azzal, hogy kibocsátott egy oktrojált alkotmányt.

1882 márciusa óta Hirobumi Ito (1841–1909), egy kiszolgált katona másfél éves európai tartózkodása alatt

főként Rudolf von Gneistnál¹² Berlinben és Lorenz von Steinnél¹³ Bécsben az európai alkotmányokat tanulmányozta. Ők többek között a történelmi jogtudományon alapuló államtanra, a közigazgatási jogra nagy hangsúlyt fektető alkotmányeszmére és a honorációroktól átvett tartományi közigazgatásra stb. tanították Itót. Személyes okokból kifolyólag Ito többet profitált von Steintől, mint von Gneisttől.¹⁴

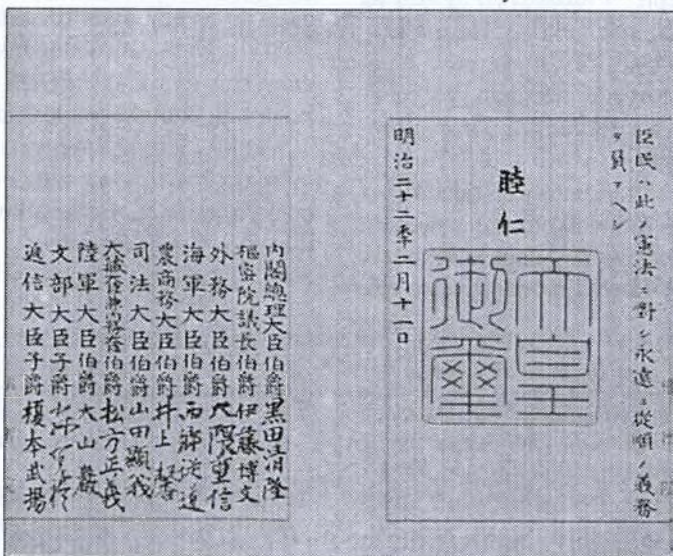
Így jött létre a Meiji-alkotmány vázlatja, amely az előre meghatározott irányvonalnak megfelelően egyfelől megőrizte a birodalmi gyűlés megnyitásának követelményét, másfelől megerősítette a császári hatalmat. Von Steinnél szerzett ismeretei alapján Ito maga is megtapasztalhatta a parlamenti vezetés nehézségeit az osztrák–magyar kiegyezés idején, és Ferenc József császár államirányítását.¹⁵ Mindezek alapján Ito felismerte a nemzeti érzés nevelés útján történő támogatásának és egy folyamatosan tevékenykedő közigazgatásnak a fontosságát, továbbá a felelős alkotmányos uralkodók tényleges szerepének elvesztését, mint a hatékonyan funkcionáló parlament szükséges előfeltételét.

Hazatérése után, 1885. december 22-én Ito lett Japán első miniszterelnöke. A tervezet elkészítését 1887 júniusában kezdte el egy vendégházban. Augusztus hatodikán rablás következtében elvesztett a tervezetet, de miután egy közeli szántóföldön szerencsére hamarosan újra megtalálták azt, így folytatni tudta munkáját. Ez a kis közjáték is mutatja, hogy Ito milyen titkosan és személyesen dolgozta ki barátaival együtt a tervezetet.

1889. február 11-én, 14 évvel az oszmán Midhat pasa alkotmánya után hozták nyilvánosságra az Ito által szerkesztett birodalmi alkotmányt, amely Ázsia második, s Kelet-Ázsia első modern alkotmánya lett. A Meiji-alkotmány 1890. november 29-én, az első birodalmi gyűlés megnyitásával egyidejűleg lépett hatályba.

A Meiji-alkotmányt az Ito által készített hivatalos kommentárral együtt azonnal lefordították angol nyelvre, és az akkori vezető tudósok, így von Stein, von Gneist, Rudolf von Jhering, Johann Frhr. von Chlumecky, Herbert Spencer, Albert Venn Dicey, Henry Sidgwick és Oliver Wendell Holmes elé terjesztették.¹⁶

A Meiji-alkotmány mint egy „a japán történelmen nyugvó nemzeti alkotmány” nemzetközi elismeréséhez ezek a kiváló tudósok valószínűleg nagyban hozzájárultak. Ez a történelmi alapokon nyugvó alkotmány von Stein és von Gneist tanításának köszönhetően jött létre.

Meiji Kenpo: a Nagy japán császári alkotmány – a császár kézjegyével

Végkövetkeztetés

A modern egységállam alapkonceptiója, amely a Meiji-restauráció során a Meiji-alkotmányig fokozatosan fejlődött ki, a mai napig megőrizte érvényességét. A japán alkotmány 1947. május 3-án átruházta a szuverenitást a császárról a népre, s időközben azokat az emberi jogokat is garantálta, amelyeket a Meiji-alkotmány az alattvalók jogaként csak törvény keretein belül biztosított. Nem szörszálhasogatás azonban, ha megemlítjük, hogy a jelenlegi alaptörvény a Meiji-alkotmány egy módosított formája.

Eltelktve a teokratikus militarizmus időszakától,¹⁷ a császár mindig alkotmányos államalkotó szerv maradt. Ebben az értelemben a két alkotmány nem különbözik egymástól: mindkettő alkotmányos monarchiát ír elő,

Jegyzetek

- * Jiro Rei Yasiki a jogtörténet rendkívüli professzora, a tokiói Hitotsubashi Egyetem és az Alexander von Humboldt Alapítvány ösztöndíjasa 2006 áprilisától 2007 szeptemberéig Professor Dr. Rainer Schrödernél (Humboldt Egyetem, Berlin). A szerző külön köszönet mond Dr. Tilman Repgen professzor úrnak (Hamburg) a nyelvi segítségért.
- ¹ Lásd még: Kazuhiro Takii: *The Meiji Constitution: The Japanese Experience of the West and the Shaping of the Modern State*. Ford.: David Noble (Tokió, 2007); Junko Ando: *Die Entstehung der Meiji-Verfassung. Zur Rolle des deutschen Konstitutionalismus im modernen japanischen Staatswesen* (München, 2000). Vö.: *Nihon Kindai-Ho 120-Ko* [120 fejezet a modern japán jogról]. Szerk. Yoshihisa Ishio, Ryoji Igeta, Einoshuke Yamaka (Kiotó, 1992).
- ² „Keiki”, illetve „Yoshihisa” néven is ismert. 1837. október 28-án született Tokióban („Edo”). Csak 1866. december 5-étől 1867. december 9-éig kormányzott sógunként. Rövid ideig tartó házi őrizet után rehabilitálták. A császárral szemben tanúsított abszolút engedelmissége miatt, és különösen a restauráció érdekében tett szolgálatai elismeréseként 1902. június 3-án hercegi rangra emelték; ezzel az 1890-ben alakult Felsőház tagja lett, egészen 1910 decemberéig. 1913. november 22-én halt meg Tokióban.
- ³ A sógun eredetileg katonai vezető, akinek a császár ellenségeivel kellett harcolnia. Az idők folyamán ebből egy majdnem önálló, örökölhető államvezetői tisztség lett, akit a császár csak formálisan nevezett ki, s aki a katonai rangok feudalisztikus hierarchiájának csúcsán állt („samurai”).
- ⁴ Kaoru Tachibana: *Tenno to Todai* [Császár és egyetem] című beszámolójának alapján becsült adat (1. kötet, Tokió, 2005, 59. és 62. p.).
- ⁵ 1871–1873 között Tomomi Iwakura (1825–1883) irányítása alatt egy 46 küldöttről, 18 kísérőből és 43 külföldön tanulóból álló csoport utazott az Egyesült Államokba, Angliába, Franciaországba, Belgiumba, Hollandiába, Németországba, Oroszországba, Dániába, Svédországba, Ausztriába, Olaszországba és Svájcba. Az utazás célja elsősorban a nyugati országok vizsgálata volt, amelyek esetleg mintaként szolgálhattak a japán állam-szervezet modernizálásához, és az egyenlőtlen szerződések felbontásához. A hivatalos útinapló: *Die Iwakura-Mission*. Kume Kunitake az 1873-as német, osztrák és svájci Japán Nagykövetségen tett látogatásáról szóló hajónaplóját szerk. és ford.: Peter Pantzer (München, 2002).
- ⁶ Különösen tanulságos e tekintetben: Shinichi Yamamuro: *Hosei Kanryo no Jidai* [A törvényhozó hivatalnokok kora] (Tokió, 1984).

több vagy kevesebb császári hatalommal. Az új alkotmány azonban tartalmaz egy olyan előírást, amely a császárt csak az alkotmányos monarchia szimbólumának nevezi, és ez kifejezi a népszuverenitást.¹⁸

Kabinetrendszer, kétkamarás rendszer, az igazságszolgáltatás függetlensége, működőképes bürokrácia (mely néha túl nagy is), 47 tartomány önálló közigazgatással és egységes közoktatással – ezek az alapelvek gyökereikben nem változtak, habár az 1947. évi alkotmányban és az ezt követő törvényhozásban többször javították őket a demokrácia szellemében.

Végül meg kell jegyeznünk, hogy a Meiji-alkotmányt „örök törvénykönyvnek” nevezik, és végül soha nem revideálták. Ez az alkotmánytudatosság máig változatlan maradt Japánban.

Fordította: Joó Barbara

⁷ Kato önéletrajza szerint (Tachibana: i. m., 66. p.)

⁸ Vö. Jiro Rei Yasiki: *Der Staatsgedanke Friedrichs des Großen*. In: *Hitotsubashi* (Journal of Law and Politics, 27. kötet, 1999, 35. p. skk.)

⁹ Például átnyújtott egy híres alkotmánytervezetet, amelyet 1881-ben szerkesztett Takusaburo Chiba (1852–1883); ezt 1968-ban, a tokiói Itsukaichi községben találta meg Daikichi Irokawa történész. Ez a császárnak sérthetetlen és parancsnoki hatalmat biztosított, egyben főfelügyeletet a törvényhozás, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás felett. A Meiji-alkotmánnyal ellentétben ez a tervezet a 204 paragrafusból 150-ben védte az emberi jogokat.

¹⁰ Amint Yamamuro joggal ismertette a 38. oldalon.

¹¹ Az aktív választójogot csak azok a 20. életévüket betöltött férfiak kapták meg, akik megfizették a több mint 5 yen összegű telekadót (mai értékre átszámítva kb. 200 euro), a passzív választójogot pedig azok a 25. életévüket betöltött férfiak kapták meg, akik több mint 10 yen telekadót fizettek. A név szerinti szavazás kötelező volt.

¹² Vö. Luig, Klaus: *Gneist und die japanische Verfassung von 1889*. In: *Kulturvermittler zwischen Japan und Deutschland* (Frankfurt am Main, 1990, 50–77. p.)

¹³ Vö. Kazuhiro Takii: *Lorenz von Stein und Japans Konstitutionalisierung*. In: *Die österreichischen Einflüsse auf die Modernisierung des japanischen Rechts*. Szerk. Wilhelm Brauner, Kazuhiro Takii (Frankfurt a. M.–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford, Wien, 2007)

¹⁴ Vö. Takii: *The Meiji Constitution*, 60. és 66. p.

¹⁵ Vö. Takii: *The Meiji Constitution*, 81. p.

¹⁶ Vö. Takii: *The Meiji Constitution*, 131. p.

¹⁷ Tatsukichi Minobe (1873–1948) 1935-ben lett az 1920-ban alapított Tokiói Császári Egyetemen az alkotmányjog professzora és az 1932-ben létrehozott Főrendiház tagja. Ugyanakkor a szélsőjobboldali és militáns erők felségvétség vádjával megtámadták a Főrendiházban. Minobe elméletét, amely a császárt a legfőbb állami szervnek tekinti, addig államilag (pl. államvizsgán) mint a Meiji-alkotmány helyes értelmezését ismerték el. Sőt, Hirohito (1901–1989) császár (1926–1989) maga is követője volt Minobe elméletének, és titkon sajnálta a Főrendiháztól történő visszalépését. Ezen esemény nyomán a Meiji-alkotmányban a császárt és a vélemény szabadságot – átmenetileg – egyszerre függesztették fel. Japánban az 1947-es alkotmány új formában állította vissza az alkotmányos monarchiát.

¹⁸ I. szakasz: „A császár a japán állam és a japán nemzeti egység szimbóluma, státusza a nép közös akaratán alapul, a szuverenitástól függ.”

